

תכלת

יהדות של השראה

הרב ד"ר עידו פכטר

שברי לוחות

כיצד אנו מציירים את האדם הדתי השלם? מהי דמותו של היהודי האידיאלי? בעולם הדתי של היום, רבים נוטים לצייר את היהודי האידיאלי כאדם שמקפיד על קלה כבחמורה, מציית באופן מלא להלכה ואפילו מחמיר על עצמו כדי לא להיכנס לספקות. אבל מי שיתבונן בגדולי האומה היהודית במקרא יגלה תמונה הפוכה מכך. המנהיגים הפוליטיים והרוחניים של עם ישראל לא היו אנשים צייתנים. הם ידעו להתווכח עם אלוהים, לערער על דבריו, להתנהל באופן עצמאי ואפילו לעשות לעתים דברים נגד רצונו. דוגמה אחת מובהקת לכך היא התנהגותו של משה בחטא העגל.

קשה להתכחש לצעד הרמטי שעושה משה בירידתו מהר סיני. עוד כשהיה משה על ההר, טרם ירידתו, סיפר לו אלוהים על חטא העגל: "סרו מהר מן הדרך אשר ציוויתם עשו להם עגל מסכה". אלוהים כעס על בני ישראל וביקש לכלותם. אך משה התפלל והגן עליהם. הוא טען שהריגתם של בני ישראל תתקבל באופן רע אצל העמים ושעל אלוהים לזכור את הברית עם אבות האומה. דבריו שכנעו את אלוהים, אשר ניחם על הרעה אשר ביקש לעשות לעמו.

מיד לאחר מכן יורד משה מן ההר עם לוחות הברית בידי. כאשר הוא רואה את העגל ואת המחולות הוא מחליט לשבור אותם:

"ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות וישבור אותם תחת ההר."

האירוניה כאן בולטת. כאשר היה משה על ההר, הוא אמר לאלוהים "למה יחרה אפך בעמך", ואילו כאשר הוא יורד, הוא עצמו מתמלא בחרון אף על ישראל. אבל הדרמה גדולה מכך. משה שובר את הלוחות "תחת ההר". כזכור, "תחת ההר" היה המקום שבו התייצבו בני ישראל בשמעם את עשרת הדברות ("ויתייצבו בתחתית ההר"). והנה, באותו מקום שבו עמדו בני ישראל וקבלו את עשרת הדברות, שובר כעת משה את הלוחות הנושאים אותם.

מי התיר לו לעשות זאת? הרי אלוהים נתן לו את לוחות הברית בידיעה שעם ישראל חטא בעגל, ומשמע שרצה בכל זאת שעם ישראל יקבלם? כיצד אפוא עובר משה על רצונו של אלוהים?

*

אין ספק שמשהו השתנה אצל משה בתחתית ההר. זה לא היה אותו אדם, שביקש רחמים מאלוהים וקיבל את הלוחות. אבל מה השתנה בו?

אפשרות אחת היא לומר שראיית העגל היא ששינתה את משה. בעודו על ההר הוא שמע על החטא ולכן היה סלחני כלפיו. אבל לאחר שירד וראה בעיניו את החטא הנורא, הכעס השתלט עליו. זהו שורש ההבדל בין ראייה לשמיעה. הראייה עושה עלינו רושם גדול יותר מאשר שמיעה שאנו שומעים.

אפשרות אחרת היא לומר שבירידתו מן ההר משה לא רק ראה את מעשה העגל אלא גם את המחולות סביבו, ובכלל את ההתנהגות של בני ישראל שנלוותה לעבודתו. כאשר אמר אהרן לבני ישראל "חג לה' מחר", מתאר המקרא שבני ישראל השכימו בבוקר, העלו עולות ושלמים לפני העגל, וכן "ויקומו לצחק". בלשון המקרא, ציחוק מתקשר לחיזור ולפעילות מינית ("והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו"), ומכאן שהפעילות סביב העגל היה כרוכה בהפקרות מינית, כפי שעובדי עבודה זרה היו נוהגים לעשות בעבודתם.

ייתכן שזו הנקודה ששברה את משה. כל עוד היה על ההר, קיבל משה את הרושם שחטאם של בני ישראל מסתכם בתיאולוגיה. במקום לעבוד את אלוהים הם עובדים את העגל. אך משירד למטה הוא ראה כיצד התיאולוגיה המוטעית מתבטאת בהתנהגות מוסרית קלוקלת. וכאשר האמונות הזרות מתגלגלות במעשים זרים, הדבר

חמור פי כמה. על כן שבר את הלוחות.

*

הסבר אחר, דרמטי במיוחד, מופיע בספרות חז"ל. חז"ל אינם מתיירים לומר שאת שבירת הלוחות עשה משה מדעתו (שבת פז, ע"א):

"שלושה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו: הוסיף יום אחד מדעתו, ופירש מן האשה ושבר את הלוחות."

משה רבנו, גדול הנביאים, שהגיע לדרגות ההשגה הגבוהות ביותר, פעל על דעת עצמו כששבר את הלוחות. רק בדיעבד הסכים עמו הקב"ה, כשנתן לו את הלוחות השניים. אבל היוזמה לשבור את הלוחות האלוהיים היתה של משה לבדו. מדוע החליט לעשות זאת?

כיוון אחד, המופיע במדרש, רואה בכך הגנה על עם ישראל (שמות רבה מג, א):

"למה הדבר דומה? לשר ששלח לקדש אישה עם הסרסור הלך וקלקלה עם אחר, הסרסור שהיה נקי מה עשה נטל את כתובתה מה שנתן לו השר לקדשה וקרעה אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה."

הלוחות היו כתב התביעה נגד ישראל בעשותם את העגל. הם היו השטר שמרשיע אותם ודן אותם לחומרה, שכן הם העדות לכך שעם ישראל שמע את הציווי "לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני". בשל כך שבר משה את הלוחות. הוא קרע בכך את שטר החוב שעמד תלוי נגד עם ישראל, ובכך למעשה הציל אותו.

מבחינה זו, משה לא השתנה כלל בירידתו מן ההר. התנהגותו למטה הלמה את התנהגותו למעלה. בשני המקומות הוא מסר את נפשו כדי להגן על עם ישראל. בהיותו על ההר הוא נאבק עם אלוהים ובירידתו הוא נאבק עם התורה. בשני המקומות הציב משה את עם ישראל למעלה מכל דבר אחר. הוא היה מוכן לוותר על עצמו ועל התורה כדי שעם ישראל ימשיך להתקיים.

זהו פירוש מאלף, המעורר מחשבה רבה על מקומו של עם ישראל במערך הערכים שלנו, ואולם, קשה להתחמק מהתחושה שפירוש שכזה רחוק מפשט הכתובים. פשוטו של מקרא מציג את משה כמי שפעל מתוך כעס ולא מתוך רחמים. בהמשך,

משה עצמו גם עושה דין בעם ישראל בעגל וקורא למי שלא חטא להרוג את האנשים שחטאו. קשה לראות כיצד התנהגות זו עולה בקנה אחד עם הרצון להגן על עם ישראל ולהקל עליו.

*

הסבר אחר, חידתי יותר, להתנהגותו של משה מופיע במקום אחר בספרות חז"ל (מנחות צט, ע"ב):

"פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה, דכתיב 'אשר שברת' - אמר לו הקב"ה למשה יישר כחך ששברת."

אין להתבלבל, קובעים כאן חז"ל. שבירת הלוחות לא היתה חלק מהמנגנון הרגיל של התורה. לא היה בכך מעשה ענישה מוסדר וגם לא פעולת הגנה מתבקשת. שבירת הלוחות היתה כפי שהיא: ביטול תורה, שבירת התורה. נותן התורה פעל נגד התורה, כאשר ראה כיצד בני ישראל מתנהגים. הוא חש שאין לה מקום לנוכח ההתנהגות של בני ישראל ויש לבטל את מה שנעשה עד כה.

בכך משה פעל נגד רצונו של אלוהים. בעוד אלוהים העניק את הלוחות הברית בידיעה שבני ישראל חטאו, משה החליט שהוא לא מביא אותם אל עם ישראל. כשראה בעיניו כיצד ישראל חוטאים בעגל, משה החליט שאי אפשר להביא תורה במציאות הזו, והוא שבר את הלוחות.

בדיעבד, כך הסתבר, משה צדק. אלוהים הסכים איתו ונתן לו את הלוחות השניים. אך כל זה התגלה בדיעבד. בעת המעשה, לא היה ברור כלל האם משה עושה את הדבר הנכון. כיצד הוא מעז לשבור את הלוחות שאלוהים נתן לו? כיצד הוא מרשה לעצמו לבטל את מה שאלוהים יצר בעצמו? אפילו משה לא יכול היה לדעת באותה עת אם אכן זהו המעשה הנכון. אבל הספק לא מנע ממשה לעשות את הצעד הקשה. הוא חשב שזה הדבר שנכון לעשותו מתוך כעס, ולכן עשה את שעשה, גם כשפעל נגד התורה.

אם דיברנו למעלה על דמות האדם האידיאלי ביהדות, הרי שמכאן אנו למדים שמשה היה רחוק מלהיות אותו אדם צייתן שעושה רק מה שצווה ומתרחק מן הספק. להפך; משה נהג בעוז ובאומץ רב כאשר פעל נגד התורה, כאשר החליט לשבור את הלוחות.

בדיעבד התגלה שהוא עשה צעד נכון, אבל באותה מידה יכול היה לקרות אחרת. לכך רומז הדרשן באומרו "פעמים שביטולה של תורה זה יסודה". רק לפעמים המבטלים את התורה מתבררים כצודקים. לפעמים הם לא. ולרוב לא ניתן לדעת זאת בשעת מעשה.

*

דומני שיש בשבירת הלוחות מסר שאיננו פחות מנתינתם. החיים משתנים, לעתים לטובה ולעתים לרעה, ועלינו לדעת להתאים את התורה שלנו אליהם. אין קיום לתורה כעולם אידיאי, שמרחף מעל המציאות. התורה כרוכה במציאות ועל כן עליה לדעת כיצד להשתלב בה. ובמציאות שבורה, טרגית וקשה, גם התורה צריכה להישבר. לכך לא נקבל שום היתר מוכתב מראש. רק ההיגיון הבריא והכוונה הטובה יכתיבו לנו את המעשה הנכון. כיצד לעשות זאת ואיך לעשות זאת – את זאת כל אדם יצטרך להחליט מדעתו, בתקווה שאלוהים יסכים לו בדיעבד. אין דרך אחרת.

ואכן, מפעם לפעם העולם נשבר. אסונות קורים. טרגדיות מתרחשות. מלחמות משנות סדרי חיים. אירועים קשים פוקדים את העולם והאדם. כדי שניתן יהיה להתקיים גם בעולם שבור, עלינו להיות מוכנים בעצמנו להישבר - להחליף דעה, לשנות פרדיגמה, לשבור את מה שהיה ולצאת לדרך אחרת. כך לימדנו הרב י"ג גרינברג בתיאולוגיה שפיתח לאחר השואה, כך לימדנו תורת האר"י לאחר גירוש ספרד, כך עשה רבן יוחנן בן זכאי לאחר חורבן ירושלים, וכך כל אדם צריך לנהוג בחייו הפרטיים. אסור להיות אדישים למציאות שמשתנה. משהו צריך להשתנות בנו, באמונות שלנו, באידיאלים שלנו. אם לא נהיה מוכנים לשבירה, גם מה שבנוי בנו יאבד ממשמעותו.

ייתכן שבשל כך, חז"ל קבעו ש"לוחות ושברי לוחות מונחים בארון". ארון הברית עם אלוהים כלל לא רק את הלוחות השלמים השניים, אלא גם את שברי הלוחות הראשונים. ללמדנו גם השבירה היא חלק מהברית עם אלוהים. הקשר עמו גדול מכל טקסט כתוב, והכוונה הטובה והרצון הטוב פעמים שעולים על החקוק באבן. יש בכך סיכון של החוק, אבל מצד שני יש בכך סיכוי גדול לקשר החי עם אלוהים.

*

בירידתו מן ההר משה השתנה כי המציאות השתנתה. משהו בעולם נשבר, ולכן גם

הלוחות נשברו. זהו היה אירוע טראומתי עבור משה ועבור התורה. אבל דווקא המהלך הזה הסתבר בדיעבד כזה שנתן סיכוי להמשך. לא תמיד נדע באותו רגע להיכן הדברים יוליכו. אבל אמונה חזקה וכוונה טהורה, חזקה שיביאו תוצאות טובות. זהו המסר של שברי הלוחות עבורנו. גם השברים חלק מהתורה הגדולה שגדול הנביאים הוריש לנו.